

ויגדלו הנערים

וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֶשְׂו אִישׁ יָדַע צֵיד אִישׁ שָׂדֶה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים: וַיֶּאֱהָב יַצְחָק אֶת עֶשְׂו כִּי צֵיד בְּפִיו וַרְבֵּקָה אֲהָבָת אֶת יַעֲקֹב: (בראשית כה כז-כח).¹

בראשית רבה פרשה סג סימן י

"ויגדלו הנערים" - רבי לוי אמר: משל להדס ועיצבונית² שהיו גדלים זה על גבי זה. וכיון שהגדילו והפריחו, זה נותן ריחו וזה חוחו.³ כך, כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר. לאחר י"ג שנה, זה היה הולך לבתי מדרשות וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים. אמר ר' אלעזר: צריך אדם להיטפל לבנו עד י"ג שנה. מיכן ואילך צריך שיאמר: "ברוך שפטרני מעונשו של זה".⁴

מסכת אבות פרק המשנה כא

הוא היה אומר:⁵ בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד. בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכוח. בן ארבעים לבונה, בן חמישים לעצה, בן ששים לזקנה. בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה וכו'.⁶

קטעי מדרשים - גניזה (מאן) ד. נוסח של מדרש לבראשית עמוד מב

...⁷ מיד לקח תרח את אברהם אבינו ואת מיניקתו, הטמינו בביתו שלוש עשרה שנה. לאחר כך יצא וראה השמש ועבדו כל היום, וכשבא לילה ראה את הירח ואת הכוכבים ועבדו כל הלילה. זרח השמש ועמד במקומו. אמר: זה מנהגו שלעולם, אבל יש אלוה אעבוד אותו.⁸

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק יז פסוק כה

¹ הנערים גדלים ויחד איתם גדל או נחשף גם יחס ההורים אליהם. אם עד עכשיו לא ראינו הבדל גדול בין עשו ליעקב - נזכור שאחים תאומים הם - כעת, הולך ומתברר ההבדל ביניהם ואיתו גם ההבדל בגישת ההורים. ראה פירוש רש"י על הפסוק: "כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם, כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לעבודה זרה". מי לא דקדק ביעקב ועשו ולא ניסה להבין טבעם? מי לא שם לב לדקויות של מעשיהם? ואנו נלך בעקבות חז"ל, המדרשים והפרשנים, אשר נצלו פסוקים אלה לא רק להבנת הפרשה עצמה, סיפור יעקב ועשו שמלווה את תולדות עם ישראל תקופה ארוכה, אלא גם לעניין הכללי יותר של "ויגדלו הנערים" - חינוך הילדים/נערים וסיפור גדילתם ובגרותם.

² מוכר היום כעצבונית החורש. ראה אתר [צמחיית ישראל](#) של האוניברסיטה העברית, מילון אבן שושן, אתר [רופאים מומחים](#) ועוד.

³ חוח הוא קוף. ולמילה לפרוח או להפריח יש משמעות כפולה: חיובית ושילית (ירק שהפריח קודם זמנו ונשאר שדוף וריק). ראה המדרשים על הפסוק בישיבתו יז יא: "ביום נטען תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש", כגון דברים רבה י "אחד עשר יום מחורב" שדורש על מעשה העגל, או תנחומא שלח לך כא שדורש פסוק זה על חטא המרגלים.

⁴ ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כה הנוסח הוא: "ברוך שפטרני מעונש בני". מכאן רואים רבים מקור לגיל בר מצווה: "בן שלוש עשרה למצוות" (להלן). אבל במקבילה במדרש תנחומא, מדובר על גיל חמש עשרה: "אמר ר' ברכיה הכהן אמר ר' לוי: שניהן הלכו לבית הספר, ושניהן שוין עד ט"ו שנה. למה היו דומים? להדס ועצמונית. כל זמן שהן קטנים אין אדם מפריש מזה לזה, משיגדלו זה מפיח ויהי טוב וזה מוציא קוציו. כך, כל ימים שהיו עשו ויעקב קטנים לא היה אדם מפריש ביניהם, משנתגדלו נתפרשו, מנין? שנאמר: ויגדלו הנערים". האם ייתכן שמדרש תנחומא מייצג שיטה אחרת, שגיל הבגרות, אולי גם גיל בר המצווה, הוא חמש עשרה? ואולי יש עוד שיטה שעשרים הוא גיל הבגרות האמיתי וחכמים הקדימו והחמירו. ראה מדרש תנאים לדברים פרק כד: "את מוצא שאין בית דין שלמעלה קונס אלא מבן עשרים שנה ומעלה. אבל בית דין שלמטה מבן שלש עשרה שנה ויום אחד".

⁵ מדובר ביהודה בן תימא, שאמר במשנה הקודמת: "הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים". ונראה שמכאן ומהגמרא בברכות דף ג ע"ב לגבי דוד המלך, לקח ר' יוסף קארו (טולדו ספרד הרמ"ח 1488 - צפת השל"ה 1575) את הפתיחה לשולחן ערוך, חלק אורח חיים: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו", ספר שכעת מחייב את הנער שגדל - את בר המצווה.

⁶ זה המקור במשנה לגיל שלש עשרה - בר מצווה. וכן הוא במקומות רבים בט"ס, לעניין נדרים (נדה מה ע"ב, ספרי במדבר קנג), קידושין וציאת עבד קטן לחירות (קידושין טז ע"ב), השלמת צום יום הכיפורים (יומא פב ע"א), צניעות וייחוד (קידושין פא ע"ב) ועוד. משנה זו ומדרש בראשית רבה לעיל, נחשבים למקורות המרכזיים והחשובים לעניין קביעת בר המצווה בגיל יג. המשנה אינה מביאה מקור לדבריה (כפי שאיננה מביאה מקור לרוב שאר הגילאים). המדרש מוסיף את הנוסף החשוב של קשר למקרא, אך אין הוכחה שמדובר שם בגיל שלוש עשרה (מדרש תנחומא שראינו סבור שהם היו בני חמש עשרה).

⁷ בקטע שהשמטנו, חוזי הכוכבים של נמרוד באים להרוג את הבן שנולד לתרח, כיוון שראו שהוא עתיד למרוד בנמרוד, ותרח מסתיר את אברהם במסתור.

⁸ וכשאברהם יוצא מהמסתור הוא "משוטט בדעתו" (כלשון הרמב"ם בהלכות עבודה זרה), מנסה את השמש, את הירח, ומחילופי גרמי השמיים מגיע למסקנה שיש כח עליון מעליהם. סיפור הטמנת אברהם בביתו של תרח שלוש עשרה שנה (הנוגד את הסיפור הקלאסי שבבראשית רבה שאברהם שבר את פסלי תרח וזה הסגירו לנמרוד), יכול להיחשב לאסמכתא מדרשית (לא מקראית) נוספת לגיל בר המצווה. או שהאגדה בנויה על כך שכבר בזמנה היה גיל שלוש עשרה מוכר כגיל הבגרות לנער.

"וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה" - לכך נמנו שנותיו של ישמעאל, כי היה בן י"ג שנה כשָמְלוּ אביו ולא עיכב.⁹

קהלת רבה (וילנא) פרשה ד סימן א [ג]

"טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל". "טוב ילד מסכן וחכם" - זה יצר טוב. ולמה נקרא שמו ילד? כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה.¹⁰ ולמה נקרא שמו מסכן? שאין הכל שומעין לו. ולמה נקרא שמו חכם? שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה. "ממלך זקן וכסיל" - זה יצר הרע. ולמה קורא אותו מלך? שהכל שומעין לו. ולמה קורא אותו זקן? שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו. ולמה קורא אותו כסיל? שהוא מלמד לאדם לדרך רעה. "אשר לא ידע להיזהר עוד" - שאינו יודע כמה צער וכמה יסורין באין עליו והוא אינו נזהר מהם. "כי מבית הסורים יצא למלך" - דהוא מכשכש לברייאתה כמן ביני סריאתה.¹¹ "כי גם במלכותו נולד רש" - במלכות יצר טוב נולד רשותו של יצר הרע.¹²

מסכת סנהדרין דף סט עמוד ב

וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוי - בר תליסר, דכתיב: "איש איש ממלאכתו אשר המה עושים" (שמות לו).¹³

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק כא פסוק ח

"ויגדל הילד ויגמל" - שנגמל משרה אמו שהיה בן כ"ד חודש: ויש אומרים שנגמל מיצר רע ליצר טוב, ובן י"ג שנה היה.¹⁴

מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א סימן טו

⁹ וכן פירש רש"י (בראשית טז טז): "לשבחו של ישמעאל נכתב, להודיע שהיה בן שלש עשרה שנה כשנימול ולא עכב". מדרשים אחרים מציגים את מילת ישמעאל בגיל יג כחלק מהעיונות שלו עם יצחק. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן מב: "ויהי אחר הדברים האלה - מה הרהור היה שם? יצחק מהרהר שהיה דן עם ישמעאל ... אמר לו יצחק: אמור לי, מה יש לו להקב"ה ממך? א"ל ישמעאל: אני אומר לך מה עשיתי ... שהייתי בן שלש עשרה שנה ומלני אבא, הייתי יכול לומר לו אי אפשי לימול, אלא נתתי נפשי וקבלתי עלי". אבל במדרש שלנו הקביעה היא בלשון סתמית בלי התנצחויות והתפארויות: "כי היה בן י"ג שנה כשמלו אביו ולא עיכב". "קבלתי על עצמי", "ולא עכב", לא רק במובן הפיסי של ילד גדול שקשה לכוף, אלא גם במובן ההלכתי. שהרי אברהם כבר אמר עליו: "ברוך שפטרני מעונשו של זה" וכל האחריות היא כעת על ישמעאל לטוב (קיום המצווה) או לרע (חיוב כרת) ואברהם (האב) יצא מהעניין לגמרי (ראה רמב"ם הלכות מילה א א, ספר החינוך מצווה ב). ותשובה טובה נתן ישמעאל ליצחק. כך או כך, אולי יש לנו מקור נוסף, מהתורה עצמה, לגיל בגרות ומצוות שהוא בן שלוש עשרה. מישמעאל!

¹⁰ ראה הרחבת רעיון זה (אולי המקור) באבות דרבי נתן נוסח א פרק טז: "יצר הרע כיצד? אמרו שלש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר טוב. ממעי אמו של אדם הוא גדל ובא עמו. התחיל מחלל שבתות אין ממחה בידו. הורג נפשות אין ממחה בידו. הולך לדבר עבירה אין ממחה בידו. לאחר י"ג שנה נולד יצר טוב. כיון שמחלל שבתות, אומר לו: ריקה, הרי הוא אומר מחלליה מות יומת (שמות ל"א ד'). הורג נפשות, א"ל: ריקה, הרי הוא אומר שופך דם האדם דמו ישפך (בראשית ט' ו'). הולך לדבר עבירה, אומר לו: ריקה הרי הוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'). יש כאן אולי השקפה קצת שונה על גיל בר מצווה ועל "חוסר התום" של הילדות. עד כדי שפיות דמים? אולי זו ההתעללות בבעלי חיים שגם עליהם יש מדרשים שנבראו בצלם.

¹¹ תרגום: מכשכש = מתנועע? לבריות (=בבריות) כמו מבין הקוצים (=הסירים). הדרשן משחק עם המלה "מבית הסורים" שבפסוק ומדמה אותה למלה הארמית "סריאתה" (קוצים). ראה "חוחו" במדרש הראשון. כך או כך, המשל הוא היצר הרע שמפתה את הבריות, כאילו יצא למלך ומכשכש להם ועושה להם "חינדלך".

¹² נראה שסופו של המדרש סותר את ראשיתו. מראשיתו, אפשר להבין שיצר הרע הוא זה שמזדווג לאדם מראשית דרכו עלי ארץ, כמאמר הפסוק: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח כא, ראה [דברינו בנושא זה](#) בפרשת נח) וכאבות דרבי נתן שהבאנו בהערה 8; ורק בגיל י"ג שנה הילד מתבגר ומתווסף לו היצר הטוב. ולכן נבחר גיל זה לקבלת עול מצוות, משום שכעת יש לנער גם את היצר הטוב שמאפשר לו את קיום המצוות או לפחות את האפשרות לכך; את הבחירה, את המאבק בין טוב לרע, את ידיעת הטוב והרע כאדם וחווה בגן עדן, לאחר החטא. אבל סופו של המדרש הופך את כל העניין על פניו ואומר שהיצר הרע נולד במלכות היצר הטוב, כסיפור גן העדן בתחילתו, כפסוקים וכמדרשים המדברים על תום הילדות. נראה שיש כאן שתי השקפות עולם שונות, או שמא מדובר על הרגש מול השכל, על היצר במובן של יצריות מול היצר במובן של יצירה. כך או כך, בגיל י"ג, "ויגדלו הנערים" מתחיל המאבק האמיתי של עולם הבריות ובו כל אחד נותן חוחו או ריחו, פורח או מפריח, לכאן או לכאן.

¹³ לחיזוק הצעתנו שהיצר הטוב המתווסף לאדם בגיל יג שנה הוא יצר היצירה, היכולת להיות אומן וחוקר, בא מדרש זה שאומר שבצלאל היה בן שלוש עשרה בעשותו את המשכן. אבן עזרא, בעצמו יוצר גדול, לא אהב פירוש זה, ראה דבריו בפירושו לשמות כד יד: "הנה נמצא בצלאל בעשותו המשכן בן שלש עשרה שנים, וזה רחוק מאד. ואני אתן לך ראיות שלא זה הדרך ולא זאת העיר". ראה דברינו [בצלאל - בצל אל](#) בפרשת ויקהל. עכ"פ, שים לב שהלימוד הוא מהמילה "איש". וכך הוא גם בבראשית רבה פ' במעשה דינה: "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי איש חרבו, רבי אליעזר אומר: בן שלש עשרה שנה היו". בן שלוש עשרה לספרא, לסיפא וליצירתיות.

¹⁴ ו"ג השנים מסתתרים בתוך המילה "ויגמל", הגיע ל"ג. הרי לנו המשך לרעיון שראינו בראשית קהלת רבה לעיל, שבגיל שלוש עשרה מצטרף היצר הטוב ליצר הרע. וכיון שפשוט לנו שאין הכוונה שנגמל - שנפטר לחלוטין מיצר הרע, רק שאינו לגמרי ברשותו, כמו בהיותו ילד ויש לו יכולת לבחור ולהתמודד, כך גם אולי הגמילה מההורים (מהאמא בפרט) איננה במובן שיותר אין שום תלות וקשר איתם, אלא שלצד המשך תלות זו, יש גם את העצמאות. ועד כאן בנושא גיל שלוש עשרה, בגרות ובר מצווה, יצר ויצירה. נחזור לפרשת השבוע ולפסוק "ויגדלו הנערים" בו פתחנו.

"האדם הגדול בענקים" - האדם זה אדם הראשון. "הגדול" זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים. באברהם כתיב: "וה' ברך את אדני מאד ויגדלו" (בראשית כד לה).¹⁵ ביצחק כתיב: "ויגדל האיש וילך הלך וגדול" (בראשית כו יג). ביעקב כתיב: "ויגדלו הנערים" (בראשית כה כז) - הרי יעקב ועשו.¹⁶ כשם שחל השם על יעקב, כך היה ראוי שיחול על עשו. עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא עשו. עשו היה ראוי להעמיד מלכים ויעקב היה ראוי להעמיד כהנים. הברכות הראשונות ראויות לעשו והאחרונות ליעקב. לאה וזלפה ראויות לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב. וניטלו ממנו כל המתנות האלו. מכר בכורתו ליעקב, מיד נאמר עליו: "הנה קטן נתתיך בגויים בזוי אתה מאד" (עובדיה א ב).¹⁷

בראשית רבה פרשה סג סימן ו

"ויתרוצצו הבנים בקרבה" - ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר: זה רץ להרוג את זה וזה רץ להרוג את זה. ריש לקיש אמר: זה מתיר ציווי של זה וזה מתיר ציווי של זה. רבי ברכיה בשם רבי לוי: שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו, אלא עד שהוא במעי אמו זירתו מתוחה כנגדו, זהו שכתוב: "זורו רשעים מרחם" (תהלים נח ד).¹⁸

פירוש רש"ר (ר' שמשון רפאל הירש) על הפסוק "ויגדלו הנערים"

"ויגדלו הנערים". בשום מקום לא נמנעו חכמינו מלגלות חולשות ושגיאות, קטנות כגדולות, במעשי אבותינו הגדולים. ודווקא על ידי כך הגדילו תורה והאדירו את לקחה לדורות. אף כאן, הערה אחת שלהם מרמזת לנו, כי הניגוד העמוק שבין נכדי אברהם מקורו העיקרי היה – לא רק בתכונותיהם – אלא גם בחינוכם הלקוי (בראשית רבה סג, יד).¹⁹ כל עוד היו קטנים, לא שמו לב להבדלי נטיותיהם הנסתרות (עיין פסוק כד).²⁰ תורה אחת וחינוך אחד העניקו לשניהם, ושכחו כלל גדול בחינוך: "חנוך לנער על פי דרכו" (משלי כב ו) - יש לכוון את החניך בהתאם לדרכו המיוחדת לו בעתיד, ההולמת את התכונות והנטיות הרדומות בעמקי נפשו. וכך לחנך אותו לקראת המטרה הטהורה, האנושית והיהודית כאחת. התפקיד היהודי הגדול אחד ויחיד בעיקרו, אך דרכי הגשמתו רבות ורב גוונות, כריבוי תכונות האדם וכרב-גוונות דרכי חייהם ...

אילו העמיקו יצחק ורבקה לחדור לנפש עשו, אילו הקדימו לשאול את עצמם, היאך יכולים גם האומץ, הכוח והגמישות הרדומים בנפש עשו – היאך יכולים כל אלה להטות שכס לעבודת ה', כי אז הגיבור שלעתיד לא היה

¹⁵ לגבי גדולתו של אברהם, ראה בראשית רבה יד ו: "א"ר לוי: האדם הגדול בענקים, זה אברהם. למה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון. אלא אמר הקב"ה: שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו". גדולתו של אברהם היא בתיקון. רעיון זה חשוב להמשך דברינו.

¹⁶ הדרשן מחפש פסוק שמראה שיעקב היה גדול, כמו אברהם ויצחק, אבל הפסוק היחידי שהוא מוצא הוא: "ויגדלו הנערים" וגדולה או גידול זה משותפים ליעקב ועשו. אברהם "גדול", יצחק "גדול", יעקב ועשו "גדולים". על השוואת יעקב לעשו, בעיקר זה ההיסטורי – אדם, רומא, נצרות, כבר עמדנו מספר פעמים, ראה, למשל דברינו [אנטונינוס רבי](#) וכן [אדוני עשו עבד יעקב](#) בפרשת וישלח. אבל כאן מפתח המדרש את רעיון השותפות והשוויון בין יעקב ועשו בדרך אחרת.

¹⁷ בדור הקודם, נדחה ישמעאל מפני יצחק. אמנם שניהם בני אברהם, אבל לא בני שרה. האם שוב תהיה דחייה גם בדור הזה? הרי יעקב ועשו שניהם בני יצחק ורבקה! מדרש זה, מעלה במלוא העוצמה את הרעיון שהתכנית המקורית הייתה שיעקב ועשו יהיו שווים ומכאן יצא הגרעין של עם אברהם ויצחק וכל ההיסטוריה של עמנו יכלה להיכתב אחרת: "כשם שחל השם על יעקב, כך היה ראוי שיחול על עשו. עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא עשו". הלוא אחים תאומים הם ואחוזים זה בזה מרחם אמם. ובאמת, שום הבדל לא ניכר ביניהם עד גיל שלוש עשרה: "כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר". משהו קרה בהגיעם לגיל יג שנה. משהו שכנראה לא יכלו יצחק ורבקה לשער. משהו שקורה לילד בהגיעו לגיל הבגרות. הוא אדם עצמאי שאחראי כעת למעשיו והוא עשוי להשתנות לכאן או לכאן. ראה גם נוסח מדרש זה בילקוט שמעוני (יהושע רמז כג) שמדגיש את כך שעשו קלקל במעשיו: "האדם הגדול בענקים, שה"ש רבה: אדם, זה אדם הראשון. הגדול, אלו אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים. באברהם הוא אומר: 'וה' ברך את אדוני מאד ויגדלו, ביצחק כתיב: ויגדל האיש וילך הלך וגדל עד כי גדל מאד, ביעקב כתיב: ויגדלו הנערים. ועשו היה בכלל, אלא שקלקל במעשיו וזכה את הבכורה, ונעשה קטן, שנאמר: הנה קטן נתתיך בגויים". אברהם היה גדול כי תיקן את מעשיו של אדם הראשון, ואילו עשו נעשה קטן. אברהם (לשיטת רבות) עוד לפני גיל שלוש עשרה ועשו לאחריו. הנער כעת אחראי למעשיו. אבל אנחנו חוזרים ושואלים על חלקם ואחריותם של ההורים, של יצחק ורבקה. איפה הם בכל התמונה הזו? רוחצים כפיהם ואומרים: "ברוך שפטני מעונשו של זה"? איפה נגמרת אחריות ההורים?

¹⁸ מדרש זה, שרש"י מביאו בפירושו לפסוק כב בפרקנו, מציג דעה פטליסטית באשר לחינוכו של עשו וגם אולי של יעקב. הכל כבר נקבע ברחם אמו. מי בכלל את עשו הולך לבית הספר? רשע היה מעצם לידתו אם לא הורתו. אבל המדרש בו פתחנו וכן מדרש שיר השירים שהבאנו, לא מסכימים ותולים הכל ב"ויגדלו הנערים".

¹⁹ כוונתו למדרש בראשית רבה בו פתחנו. לא ברור איפה נרמז במדרש זה "חינוך לקוי" שנתנו יצחק ורבקה, אדרבא, הם יכלו להניח שהכל תקין שהרי שניהם הלכו וחזרו יום יום מבית הספר. ותוכן ליבות ויודע מחשבות הוא רק ריבונו של עולם. אלא אם כוונתו ל"חינוך האחיד" שנתנו לשניהם. ראה הערתנו הבאה.

²⁰ כוונתו לפסוק: "וַיִּמְלֵאוּ יְמֵיהֶם לְלֵלֶת וְהָיָה תוֹמֵם בְּבֶטְנָהּ", ממנו כנראה לומד רש"י שהעובדה שהיו עשו ויעקב אחים תאומים גרמה גם לגישה אחידה בחינוכם. רש"י לא מקבל את המדרש הקודם שקובע שהכל כבר היה ידוע מראש וגלוי לעין כל ואין כאן שום "נטיות נסתרות". מצד שני, לא מקבל רש"י גם את המדרשים שהבאנו לפיהם הכל נראה תקין עד גיל שלוש עשרה. משהו דק היה קיים, דברים לא נולדים יש מאין בגיל שלוש עשרה. עין בוחנת צריכה הייתה לשים לב.

הופך לגיבור ציד, אלא לגיבור לפני ה' באמת. יעקב ועשו, על כל נטיותיהם השונות היו נשאים אחים תאומים ברוחם ובדרך חייהם. עוד מראשית, היתה חרבו של עשו כורתת ברית עם רוחו של יעקב ומי יודע איזה שינוי היה צפוי לקורות הימים על ידי כך! אך לא כן היה. "ויגדלו הנערים", רק משגדלו הנערים והיו לגברים, הופתעו הכל לראות כי אלה אשר מרחם אחד יצאו ויחד נתגדלו נתחנכו ולמדו, היו כה שונים בטבעם ומנוגדים במעשיהם. ²¹ רגשות ההורים היו חלוקים ביחס לבניהם. אף זו עובדה שלא יכלה להשפיע לטובה. אחדות דעות ביחס לחינוך ואהבה שווה לכל הבנים, גם אל הלקויים במידותיהם, הזקוקים לאהבה מסורה עוד יותר מהחולים בגופם – הם התנאים היסוד ואבני הפינה לכל חינוך. ²²

שבת שלום מחלקי המים

²¹ דברים דומים כתב המלבי"ם (רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל 1809 - 1879) בפירושו על הפסוק ולא ברור מי לקח ממי (שניהם חיו באותה תקופה) ואין הספר תחת ידינו ברגע זה. אפשר וסביר שדברים כדברנות אלה של רש"י נובעים מאירועים של דורו וממאבקים על דרכי החינוך האורתודוקסי בעולם המתחדש. ואע"פ כן, אין הם מאבדים מתקיפותם ועוצמתם, הן בנכונות לבקר את האבות, את יצחק ורבקה על החינוך הלקוי שנתנו לעשו ואולי גם ליעקב, והן בנכונות להעלות את הרעיון שכל ההיסטוריה היהודית, ויחסה עם אומות העולם, יכלה להיכתב אחרת. רש"י מזכיר את מדרש בראשית רבה בו פתחנו, אבל אינו מזכיר את מדרש שיר השירים זוטא שהבאנו לפני דבריו. מדרש זה אולי לא היה לפניו, אך ילקוט שמעוני המצטט אותו (ראה הערה 14 לעיל) ודאי שהיה לפניו. ולטעמנו, מדרשים אלה רומזים לאותו רעיון והם סמך חשוב. ועדיין דבריו הבוטים של רש"י הם פנינה דרשנית/פרשנית בפני עצמה שמדגימה את החשיבות של גישה פתוחה וקשת דעות רחבה לא רק בחינוך, אלא גם בהשקפה על החינוך, בפרשנות התורה ובהשקפה היהודית בכלל וכוחה בעצם אמירתה.

²² לא ברור מדוע רש"י (הרב שמשון בן רפאל הירש 1808 - 1888) שאינו מוכן לקבל מונוליותיות וחינוך אחיד לילדים, ודורש פתיחות וגישה רחבה, גמישה ופלורליסטית בכל הנוגע לדרכי חינוכם; מונע זאת מההורים. מדוע אסור להורים להיות חלוקים בדעתם ולשקף גישות שונות? אולי כך גם ילבנו ויבררו את הדברים ביניהם ויגיעו למסקנות מעניינות באשר לחינוך הילדים. בקטע זה נראה שרש"י קצת נסוג מגישתו החינוכית הפתוחה כשהוא דורש "אחדות דעות ביחס לחינוך". ועכ"פ, מומלץ לעיין במקור ולהתרשם מפירושו השלם שם.